

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА ЯКІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Людмила Несух
Ужгород

Стаття присвячена аналізу мотивації навчальної діяльності студентів різних періодів навчання, рівню її сформованості, чинникам, що її формують та її важливості для успішного навчального процесу. Автор описує методiku проведення дослідження і подає отримані результати.

Ключові слова: мотивація, зовнішня мотивація, внутрішня мотивація, мотив, потреба, пізнавальний інтерес, навчальна діяльність.

Перед вищою освітою сьогодення постають все нові завдання, пов'язані із новими умовами соціалізації, у тому числі виховання компетентної особистості фахівця, із розвитком таких її якостей, як високий професіоналізм, активність, ініціативність, мобільність, почуття відповідальності, уміння працювати, швидко орієнтуватися в ситуації, приймати самостійні рішення, поважати працю, формувати потребу в постійному оновленні знань і самовдосконаленні, розвивати культуру міжособистісного спілкування тощо. Очевидно, що важливу роль у формуванні такої особистості відіграє позитивна мотивація студентів до навчання.

Проблеми формування позитивної навчальної мотивації вивчали та досліджували багато педагогів і психологів. Для визначення ефективності процесу формування позитивної навчальної мотивації студентів важливими є праці Ю. Бабанського, В. Богословського, Л. Василенко, А. Виноградової, М. Алексєєвої, В. Галузяка, В. Давидова, Д. Ельконіна, М. Заброцького, Є. Ільїна, С. Максименка, А. Маркової, Т. Матись, М. Мільмана, В. Оконя, А. Орлова, О. Савонько, М. Савчина, М. Сметанського, А. Степанова, З. Хізроевої, В. Шахова, С. Рубінштейна та інших. Питання мотивації діяльності студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі при застосуванні різних навчальних завдань досліджують В. Білоус, Л. Горюнова, С. Занюк, В. Козаков, О. Коваленко, Л. Орбан-Лембрик, А. Цимбалюк і С. Цимбалюк, Є. Шматков та ін. [1; 2; 3; 8; 9].

Попри доволі широке освітлення теми мотивації студентів до навчальної діяльності існують певні практичні проблеми у мотивуванні студентів до навчальної діяльності, що відбивається на успішності навчання студентів та їх формуванні як майбутніх фахівців. Зокрема, особливості мотивації навчальної діяльності студентів не були достатньо дослідженими на прикладі студентів спеціальностей «філологія» та «психологія». Саме недостатній ступінь дослідження цієї проблеми та її безумовна важливість для організації ефективного навчально-виховного процесу у вищій школі складають *актуальність* цієї розвідки та зумовлюють вибір теми дослідження.

Всебічне вивчення причин поведінки людини корелюється з аналізом її потреб, мотивів, які спричиняють конкретні вчинки, поведінку загалом і все це разом характеризує мотивацію. Розглянемо детальніше такі поняття, як «потреба», «мотив» і «мотивація», які допоможуть нам проаналізувати роль та чинники мотивації студентів до навчальної діяльності.

Потреба – стан індивіда, пов'язаний з відчуттям необхідності в чомусь важливому для існування й розвитку людини [5; 8].

Потреби є джерелом активності людини, завдяки їм здійснюється регулювання її поведінки, визначається спрямованість мислення, емоцій, почуттів і волі. З огляду на потреби, які усвідомлює індивід, він ставить перед собою певні цілі. Можливі варіанти для досягнення цілей, що забезпечують задоволення потреб, обираються на основі мотивів.

Серед основних потреб особистості визначають: біологічні (потреби в їжі, повітрі тощо); матеріальні (потреба в предметно-суспільній діяльності, в усвідомленні свого місця в суспільстві); духовні (потреба в інформаційно-пізнавальній, моральній діяльності та ін.). Отже, ці потреби людини до тієї чи іншої діяльності виступають основою мотивів. Мотиви, у свою чергу, складають основу мотивації індивіда до тієї чи іншої діяльності та зумовлюють його поведінку [5; 6; 8].

При проведенні дослідження, спираючись на концепцію М. Рогова, ми виокремили два великих блоки: безпосередні та опосередковані мотиви. Безпосередні мотиви

включаються в сам процес діяльності і відповідають її соціально значущим цілям і цінностям; опосередковані ж пов'язані з цінностями, що не належать до самої діяльності, але хоча б частково в ній задовольняються. До безпосередніх мотивів належать: пізнавальні (прагнення творчої дослідницької діяльності, процес вирішення задач, самоосвіта, орієнтація на нові знання) та мотиви розвитку особистості (необхідність постійного інтелектуального та духовного зростання, прагнення розширити кругозір та ерудицію, підвищити свій загальний культурний рівень). В структурі опосередкованих мотивів ми розрізняємо: соціальні (усвідомлення необхідності вищої освіти; престижність вищої освіти; бажання стати повноцінним членом суспільства, обов'язок та відповідальність; соціальна ідентифікація; певний статус в групі; схвалення викладачів) і мотиви досягнення (краще підготуватися до професійної діяльності та отримати роботу, що гарно оплачується) [8].

Безперечно, навчально-пізнавальна діяльність студентів завжди є полімотивованою, тобто в структурі їх навчальних мотивів поєднуються *зовнішні та внутрішні мотиви*. До *зовнішніх мотивів* відносять прагнення отримати певний розвиток в учінні, набуття нових знань, навичок і умінь, взаємодія з товаришами. Хоча також можуть мати місце й нейтральні, а іноді й негативні зовнішні мотиви. Наприклад, навчання як вимушена поведінка, навчання як намагання бути лідером або отримати престиж, прагнення бути в центрі уваги, бажання отримати тільки заохочення [4].

Внутрішні мотиви учіння чи навчально-пізнавальної діяльності стосовно структури навчальних мотивів можна класифікувати за двома групами:

1) *пізнавальні мотиви*, чи мотиви, які закладені в самій навчально-пізнавальній діяльності, ґрунтуються на інтересі студентів до змісту матеріалу, що вивчається, і майбутньої професійної діяльності й самого процесу пізнавальних дій, які сприяють їх самоутвердженню у соціальному середовищі;

2) *мотиви досягнення*, в основі яких, за Д. Аткинсоном, лежить прагнення до успіху і уникнення невдач. Це можуть бути: широкі соціальні мотиви (мотиви обов'язку перед народом України, товаришами, батьками тощо); мотиви самовизначення (розуміння ролі професійних знань, навичок і умінь для майбутньої професійної діяльності та досягнення успіхів у ній тощо); мотиви вдосконалення; корисливі мотиви: намагання отримати заохочення, високі оцінки (мотивація благополуччя), прагнення бути найкращим серед товаришів (мотивація престижу); негативні мотиви: намагання уникнути неприємних відносин з педагогами, товаришами (мотивація уникнення неприємностей) [8].

Метою нашого дослідження було вивчення особливостей мотивації навчальної діяльності студентів першого – четвертого курсів Закарпатської філії Київського славістичного університету. У процесі анкетування було опитано 128 студентів, що навчаються за спеціальностями «менеджмент організацій», «мова і література» та «психологія». Для досягнення мети дослідження були використані такі методи опитування, як анкета (за М. Роговим) для оцінки безпосередніх та опосередкованих мотивів та методика К. Замфір у модифікації А. Реана для оцінки мотивації професійно-педагогічної діяльності, що дозволяє виявити на основі вияву конкретних мотивів педагогічної діяльності три мотиваційних компоненти: внутрішню мотивацію, зовнішню позитивну мотивацію та зовнішню негативну мотивацію. Опитуваний мав відповісти на 10 відкритих запитань і дати оцінку значущості мотивів за п'ятибальною шкалою [6].

Крім того, при обробці результатів ми також зважали на успішність більшості студентів протягом семестру, проводився аналіз поточної роботи студентів, їхньої активності на заняттях. Велося спостереження за поведінкою та взаєминами студентів протягом навчальних занять і на перервах, а також до уваги бралися бесіди, що проводилися зі студентами в індивідуальному порядку. Така методика, на нашу думку, дозволяє не лише більш об'єктивно і різнопланово вивчити особистість кожного студента, але й точно визначити рівень, на якому перебуває кожен зі студентів, отже, спланувати і всю програму навчання в цілому. Це дуже важливо для діагностики навчального процесу і забезпечує індивідуальний підхід до кожного зі студентів групи [4; 5].

Відбір опитуваних до вибіркової сукупності було здійснено методом гніздової вибірки. Вона передбачає відбір в якості одиниць дослідження не окремих респондентів, а студентські академічні групи. Таким чином, були опитані студенти п'яти академічних груп першого – четвертого курсу.

Результати порівняльного дослідження пізнавальних мотивів та мотивів розвитку

особистості (прагнення до творчої дослідницької діяльності, процес розв'язання пізнавальних задач, самоосвіта, орієнтація на нові знання, потреба у постійному інтелектуальному та духовному рості, прагнення розширити кругозір та ерудицію, прагнення підвищити свій загальний культурний рівень) представлені в табл. 1. Результати вивчення соціальних мотивів (усвідомлення потреби у вищій освіті, бажання стати повноцінним членом суспільства, обов'язок та відповідальність); соціальної ідентифікації (посісти певне становище у групі, завоювати схвалення викладачів), мотивів досягнення (краще підготуватися до професійної діяльності та отримати високооплачувану роботу) систематизовані у табл. 2.

Таблиця 1

Пізнавальні мотиви та мотиви розвитку особистості. Кількість студентів (у %)

Мотиви	1-й курс	4-й курс	Різниця
Прагнення творчої дослідницької діяльності	15,5	24,68	9,18
Процес розв'язання пізнавальних задач	23,1	60,3	37,2
Самоосвіта	30,8	33,5	2,7
Орієнтація на нові знання	38,5	40,2	1,7
Потреба у постійному інтелектуальному та духовному зростанні	38,5	40,2	1,7
Прагнення розширювати кругозір та ерудицію	46,2	46,9	0,7
Прагнення підвищувати свій культурний рівень	15,4	20,1	4,7

Таблиця 2

Мотивація навчальної діяльності студентів. Кількість студентів (у %)

Стимули до навчання	1-й курс	4-й курс	Різниця
Усвідомлення потреби у вищій освіті	46,2	53,6	7,4
Престижність вищої освіти	15,4	13,4	2
Бажання стати повноцінним членом суспільства	7,7	13,4	5,7
Обов'язок, відповідальність	23,1	20,1	3
Бажання зайняти певне становище у групі	0	0	0
Бажання завоювати схвалення викладачів	15,4	0	15,4
Краще підготуватися до професійної діяльності	15,4	40,2	24,8
Отримати високооплачувану роботу	38,5	80,4	41,2

З отриманих результатів випливає, що у блоці безпосередніх мотивів найбільш значущими є *мотиви розвитку особистості*, причому найбільшу питому вагу мають такі мотиви, як «прагнення розширити кругозір та ерудицію» та «потреба у постійному інтелектуальному зростанні», проте варто зазначити, що ці мотиви студентів першого курсу не надто відрізняються від мотивів студентів четвертого курсу.

У групі пізнавальних мотивів найбільшу питому вагу мають мотиви «самоосвіти» та «орієнтації на нові знання». Причому, враховуючи перевагу у першокурсників та у студентів четвертого курсу мотивів «прагнення розширити кругозір та ерудицію» та «потребу у постійному інтелектуальному зростанні» у поєднанні зі значущістю для них мотивів «самоосвіти» та «орієнтації на нові знання», варто зазначити, що студенти різних курсів однаково усвідомлюють необхідність навчатися та самовдосконалюватися протягом усього життя.

Результати порівняльного дослідження пізнавальних мотивів (прагнення до творчої пошукової, дослідницької діяльності, процес розв'язання пізнавальних задач, самоосвіта, орієнтація на нові знання) показують, що ці мотиви студентів 1-го курсу істотно

відрізняються від мотивів студентів четвертого курсу. Найбільш суттєві відмінності були відмічені при порівнянні мотивів «процес розв'язання пізнавальних задач»: у студентів 4-го курсу він має більшу питому вагу, ніж у мотиваційній структурі студентів 1-го курсу.

У блоці опосередкованих мотивів у студентів різних курсів навчання найбільшого значення має група мотивів досягнення. У цій групі виділяються такі мотиви, як «краще підготуватися до професійної діяльності», «отримати високооплачувану роботу». Проте студенти 4-го курсу значно чіткіше усвідомлюють той факт, що успішне навчання у вищому навчальному закладі певною мірою гарантує їм особистісне та професійне становлення як фахівців, а також те, що знання, набуті у процесі навчання, можуть складати основу їх матеріальної стабільності.

Наведені у табл. 2 дані свідчать про те, що із заявлених соціальних мотивів студенти різних курсів відрізняються одне від одного тільки за мотивом «усвідомлення необхідності вищої освіти». Очевидно, студенти четвертого курсу мають чіткіше від першокурсників уявлення про те, що сьогодення вимагає від фахівців глибокої компетенції, володіння сучасними технологіями тощо. За розповсюдженістю інших мотивів (престижність вищої освіти, бажання стати повноправним членом суспільства, обов'язок і почуття відповідальності) студенти першого та четвертого курсів мало відрізняються одне від одного. Мотиви ж соціальної ідентичності (бажання зайняти певне положення у групі, схвалення викладачів) не мають істотного значення для мотивації навчальної діяльності студентів. Принаймні, студенти не визнають це при відповіді на запитання анкети.

Для порівняння мотиваційних компонентів (внутрішньої мотивації, зовнішньої позитивної мотивації та зовнішньої негативної мотивації) студентів різних курсів нами було використано методика К. Замфіра. Результати порівняльного дослідження наведені у табл. 3. З них видно, що суттєвих відмінностей у внутрішній мотивації студентів 1-го і 4-го курсу не виявлено.

Таблиця 3

Результати порівняльного аналізу особливостей мотивації студентів 1-го і 4-го курсів

Показник	1-й курс	4-й курс
Внутрішня мотивація	3,9	4,1
Зовнішня позитивна мотивація	2,8	3,4
Зовнішня негативна мотивація	3,3	2,5

Таким чином, дослідження показують, що рівень мотивації студентів 1-го і 4-го курсу мало відрізняється одне від одного, проте студенти 4-го курсу значно чіткіше визначають мотиви «розв'язання пізнавальних задач», себто більше схильні до самостійної пошукової діяльності та краще усвідомлюють необхідність навчатися задля отримання фаху, професійного становлення та престижу, більше схильні до наукової діяльності, мають певні професійні вподобання. Приблизно однаково у першокурсників і четвертокурсників розвинена пізнавальна мотивація, що досягає доволі високого рівня. Більшість студентів завважає, що вони навчаються, бо їм цікавий їхній фах або вони зацікавлені у здобутті нових знань.

У першокурсників основними факторами мотивації є усвідомлення обов'язку гарно навчатися, щоб не розчарувати рідних, уникати критики викладачів, можливих покарань чи неприємностей, пов'язаних з проблемами у навчанні, одним з найосновніших факторів мотивації як для першокурсників, так і старших студентів є бажання отримувати стипендію. Себто, наявні яскраво виражені фактори негативної зовнішньої мотивації.

Варто зазначити, що отримані в ході нашого дослідження дані можуть бути використані у подальших дослідженнях щодо удосконалення шляхів, методів та засобів ефективної організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Література:

1. Заброцький М. М. Педагогічна психологія / М. М. Заброцький. – К., 2000. – 356 с.
2. Занюк С. С. Психологія мотивації : Навчальний посібник / С. С. Занюк. – К. : Вид.

«Либідь», 2002. – 304 с.

3. Ильин Е. И. Мотивация и мотивы / Е. И. Ильин. – СПб : Питер, 2003. – 512 с.

4. Малинаускас Р. К. [Мотивация студентов разных периодов обучения](#) / Р. К. Малинаускас // Социологические исследования. – 2005. – № 2. – С. 134-138.

5. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 138 с.

6. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб : «Питер», 1999. – 368 с.

7. Рогов М. Мотивация учебной и коммерческой деятельности студентов / М. Рогов // Высшее образование в России. – 1998. – № 4. – С. 89-95.

8. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М. : А. С. К., 2001. – 64 с.

9. Малінка О. О. Психологічні проблеми мотивації навчально-професійної діяльності студентів у сучасних умовах / О. О. Малінка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psyh.kiev.ua.

Статья посвящена анализу мотивации учебной деятельности студентов разных периодов обучения, уровню ее сформированности, факторам, которые ее формируют и роли в учебном процессе. Автор описывает методiku проведения исследования, интерпретирует полученные результаты.

Ключевые слова: мотивация, внешняя мотивация, внутренняя мотивация, мотив, потребность, познавательный интерес, учебная деятельность.